

Modelul Cantemir
în cultura noastră

sau

Memoriu către Cel de Sus
asupra situației spiritului
în cele trei țări românești

Ne-am mândrit în toate felurile cu Dimitrie Cantemir, în anul comemorării lui, 1973; dar am uitat să spunem că *el nu ne lăudase prea mult*. Cel puțin în două privințe el și-a certat neamul său moldovenesc, așadar ne-a certat pe noi toți, cei care ținem de „rumânie”: în privința *limbii* și în privința *firii* noastre.

Că limba noastră era încă, prin veacul al XVII-lea, săracă în termeni abstracti și „loghicești”, cum spunea Cantemir singur, nu ar fi fost prea mare prilej de supărare pentru el; și de altfel, chiar fără sprijinul lui (căci operele lui au intrat în circulație românească abia mai târziu, după cum se știe), ne-am fi însușit și ne-am însușit efectiv, sau ne-am

făurit în spiritul limbii termenii pe care îi avem astăzi la dispoziție și care ne pun în măsură să traducem orice din altă limbă, ba chiar să închipuim câte ceva care nu e de rostit aidoma, și cu atâta înțeles sau subînțeles, în alte limbi.

Dar el ne-a certat limba pentru altceva; pentru *topica* ei, de vorbitori care gândesc mai degrabă leneș, iar sub acest raport suntem descoperiți și, într-un fel, vinovați încă. Așa vom rămâne, de altfel, cât se va vorbi limba românească pe acest pământ, și în această privință suntem părtași de vină cu toate celelalte limbi neo-latine, dacă nu ne înșelăm, așadar cu toate limbile pe care poporul, ceva mai nepăsător față de vorbirea prea iscusită, le-a scos din latina vulgară.

Noi spunem de pildă: *omul merge* (pauză) *la pădure* (pauză) *ca să taie lemne* (pauză) *pentru iarnă*. Cam așa spun și celelalte limbi surori. Dar Cantemir ar fi vroit să spunem — și încerca el însuși s-o facă, în scrierile sale românești — în felul următor: *ca să taie lemne*

pentru iarnă la pădure omul merge. Este o deosebire, nu-i așa?

Filologii și lingviștii noștri, chiar câte unul mare de tot, ca Sextil Pușcariu, s-au speriat de noutate și s-au mai și supărat puțin. Poate că principele nu „simțea” destul de bine care e topica firească a limbii românești — au îndrăznit unii să spună —, prin prea multe străinătăți cum umbla. Poate că a luat topica asta din latinește, din turcește, puțin și din grecește ori rusește, cum ar fi luat-o din nemțește dacă ar fi știut limba din urmă mai din tinerețe și dacă a știut-o bine vreodată. În orice caz, spun lingviștii, chiar dacă nu e o topică de împrumut, căci omul acesta părea să-și cunoască bine limba sa moldovenească (ba ne dă uneori de rușine și pe noi, cei de astăzi, cu câte știa dintr-ale limbii sale), este vorba de o inovație, o strădanie și, până la urmă, când îl vezi că scrie cu topica aceasta cărți întregi, de o încăpățănare ce n-a servit la nimic limbii și poate că nici lui, ca scriitor de limbă română.

Iată însă că ne vine acum în minte să spunem altfel: că și-a certat limba, nu din ambiția de a inova, ci pentru felul ei de a lăsa gândirea în destindere și lene. Firește, numai leneși la minte nu par să fie românii aceștia tare isteți, cum nu sunt leneși, deși vorbesc cu aceeași topică, nici francezii ori italienii, slavă Domnului. Dar s-ar putea ca vioiciunea vorbirii și locvacitatea aceasta a neo-latinilor să nu fie totuna cu tensiunea gândului; ba chiar am spune că tocmai deoarece gândul lor nu mai stă sub tensiunea rostirii unei fraze cu verbul la urmă, deci a rostirii gândului întreg și ca un întreg, tocmai de aceea limbile neo-latine, cu a noastră cu tot, s-ar putea să fie atât de vorbărețe.

Noi peticim gândirea tot timpul: spunem ceva cu sens încă de la început și, pe urmă, dacă vrem (și vrem adesea, căci ne place să vorbim), mai peticim gândul cu un atribut, cu un complement, cu încă o propoziție și încă alta, oricâte. Gândul nostru nu ne iese întreg din minte, și parcă nu e niciodată întreg nici în cugetul nostru. Apucăm, așadar, să

spunem ceva, și ne mai vine pe drum o idee, mai introducem o circumstanță, uneori mai subînțelegem câte ceva, pentru ca să ne oprim doar când vrea vorba, nu și gândul. Dacă ne place, spunem: „Muiieți îs posmagii?” Uneori adăugăm: „și dulci”. Dacă vrem, ne ostenim să dăm și o explicație: „fiindcă vreau să-i vâr în gură”. Cantemir ar fi spus: „Fiindcă vreau să-i vâr în gură, vă întreb dacă muieți și dulci posmagii îs?” Și atunci, parcă ai zice că n-ar mai fi vorba de posmagi, și nici de gândire leneșă.

Acesta este *un fel* în care ne-a certat Cantemir. Că nu i-a reușit să schimbe firea vorbirii noastre e altceva; dar merita s-o încerce, poate, și nu după latină ori turcă, ci *dinăuntrul* limbii noastre, cum a făcut-o. De vreme ce însă nu a mai putut schimba firea limbii — și tare curios, ba chiar de tot interesul ar fi fost s-o schimbe, printre surorile ei neo-latine, de care limba noastră e despărțită prin atâtea trăsături —, nu cumva trebuie să se întâmple la fel și cu *firea* românului pură și simplă? Nu cumva nu i-a reușit s-o

schimbe nici pe aceasta, ba chiar mai puțin decât firea limbii pe *aceasta*, firea însăși a unui popor, certând-o?

Căci ne-a certat și firea, adică făptura aceea din duh și carne, pe care o întâlnea printre moldovenii săi și poate ar mai întâlni-o încă. Ne-a certat în cartea cu care ne laudăm atât de mult — și pe drept —, în *Descriptio Moldaviae*, unde, la capitolul despre „obiceiurile” moldovenilor și despre firea lor așadar, a spus că oamenii aceștia n-aveau nici o însușire „în afară de dreapta credință și de ospitalitate”. Ba principele adaugă o mulțime de alte trăsături proaste ale românului, între altele și apucătura spre lene și beție, după cum arată că e vorba de oameni tare iuți la începutul războiului, dar care o lasă ceva mai moale după aceea. Nu cităm cu exactitate locul, nici învinuirile, căci ar trebui să le știe pe de rost oricine, iar dacă vreun român citește *Descriptio Moldaviae* și trece cu ușurință peste capitolul acesta — cum, din păcate, o facem prea des —, atunci e spre rușinea și ne-țrebnicia sa.

Ca și lingviștii, noi luăm această muștrare drept una pe care o aduce Cantemir altora, nu nouă, așa cum impută limbii lucruri nepotrivite. Aproape că spunem, la fel cu lingviștii până la urmă?, cu sau fără muștrarea lui Cantemir, omul nostru românesc s-ar fi îndreptat și s-a îndreptat efectiv, având acum multe și grozave însușiri (așa cum are astăzi cuvintele ce-i trebuie, și câte unele pe deasupra). Ba chiar românul de după Cantemir nu numai că are „șapte vieți în pieptu-i de aramă“, dar e și născut poet, are mari virtuți ostășești sau pașnice și, mai ales, are o „omenie“ de stă lumea în loc să ne ceară sfaturi în caz de nevoie sau, dacă nu vine să ne întrebe pe noi, rău face. Când a venit între noi un mare avocat și om de stat din Apus să rezolve nu știu ce litigii și ne-a văzut cum suntem cam pe la începutul veacului acestuia, a spus, după cum știe toată lumea: „Nous sommes aux portes de l'Orient où tout est pris à la légère.“* Mi se pare că nimeni nu

---

* „Suntem la porțile Orientului, unde totul e luat cu ușurință!“ (fr.) (n. ed.).

și-a adus aminte de Cantemir (deși *Descriptio Moldaviae* apăruse de mai multe ori); am luat vorba drept o glumă reușită și ne-am văzut de ale noastre în firea noastră.

Dar ne gândim acum, ca în cazul limbii și poate mai cu rost decât în cazul ei, că nu ne-ar fi stricat să luăm în serios mustrarea lui Cantemir și, oricât n-are lecuire năravul din fire, poate că așa, dacă ne-am fi scuturat puțin și dacă diferitele ministere ale Propagandei ar fi înțeles că nu au de întreprins numai laudă de sine pe lângă streini, ci și educație printre români, vreun ministru mai curajos ar fi scos în broșură, în câteva sute de mii de exemplare, capitolul lui Cantemir despre „obiceiurile” moldovenesti, adică românești, și — cine știe? ne întrebăm — ar mai fi schimbat unele năravuri, punându-le sub ochii tuturor în lumina lor crudă. Dar o spunem și noi așa, în treacăt, fiindcă vorbim atât de mult despre *părintele* culturii noastre, Dimitrie Cantemir. Părinții te mai și ceartă câteodată.